

Nieuw Heeten

Als men nu in het dorpje Nieuw Heeten komt, dan is het met geen mogelijkheid te herkennen zoals wij het voor zo'n vijftig jaar zagen.

Door de vele neringdoenden, zoals levensmiddelenbedrijven, café's, cafetaria, smederij en rijwielhandel, kleermakerij, confectie- en manufacturenzaak, schildersbedrijf en galanterieënwinkel, enkele benzinepompen en vooral de grote exportslagerij, kreeg het geheel het aanzien van een dorp, waarbij de kerk en school wel het middelpunt vormden.

En ook de kleuterschool en het Timmermanshuis, met daarnaast de plattelandsbibliotheek, dragen hier niet weinig aan bij.

Zoals gezegd, voor zo'n vijftig à zestig jaar was er van dat alles vrijwel niets en stond er behalve enkele boerderijen nog geen steen. Er liep alleen mullige zandweg. Waar nu de kerk staat, was een dennenbos. Bijvankstege was ook vaak in een modderweg herschapen.

Maar wat haast niemand zal kunnen geloven, is dat er voor negentienhonderd al verscheidene ambachten in deze buurt bestonden.

Eén van de oudste ambachten is dat wel van snieder (kleermaker). Er was hier vroeger een huis dat die naam van 'de Snieder' nog lange jaren droeg. Een verre nazaat van de bewoners zet wellicht de traditie van kleermaker hier weer voort. Dat hier in de buurt meerdere kleermakers waren (het is niet gezegd dat ze allemaal tegelijk in functie waren, want de naam de Snieder bleef practisch altijd voortbestaan) blijkt wel doordat er hier ook nog iemand woonde, die de wel wat bijzondere naam van de Poalsnieder had en wat die poal (paal) hiermee had uit te staan is niet duidelijk, en mijn vermoeden is dat genoemde Snieder, bij gebrek aan een sniederstafel, niet anders dan een poal met een plank ter beschikking had, en op die manier kon men vroeger gauw een naam krijgen.

De naam de Helder Snieder, die nog bestaat, is gemakkelijk te verklaren, doordat hij in de Helhuizen woonde.

Kleermaker Keizer zou wel vreemd opkijken als hij nu zijn vak moest uitoefenen met het gereedschap van toen. En meer nog, als hij die ellewaren (manufacturen) uit die dagen in de vingers kreeg, en ik hoor hem al zeggen: "Foi, foi, wat zal ik doar toch van terechte kriegen." Ik heb wel eens gehoord, dat ze vroeger wel eens paardehaar als naaigaren gebruikten. Elk jaar een nieuw pak zoals tegenwoordig wel eens, zat er vroeger niet aan. Nee, met het trouwpak deed men zijn hele leven, maar dan ook niet anders als noa de karke, en een keer noa de brulfte of visite. Verder lag die opgeborgen in de kleerkiste (koffer). Het beste pak noemde men het kistentuug. Met een groove droeg men daar een halflang grooven jeske (jas die men op een begrafenis droeg) en verder was het een pilow of mollenvel bokse (broek) en 's winters een duffel buis (jas) en vaak krulduffel.

Ook was er rond de jaren 1870 al een winkelier die op bescheiden schaal zijn winkelbedrijf uitoefende. Hij zou er nog wel een nevenbedrijf, zoals een boerenbedrijfje bij uitoefenen, anders zat er geen bestaan in.

Jurrie woonde toen waar nu Spoolder is, en hijzelf of zijn vrouw Ante gingen elke vrijdag naar de stad met paard en kar inkopen doen, en als hij bromde op zijn paard, was het altijd: "Vooruit, oorslag", en Ante kon je altijd horen fluiten, wat ze mooi kon. Bij winteravond gingen de boerenzoons en de boerenknechten vaak naar Jurrie tabak halen of stopgoaren vuur de hoazen (kousen) en dan ook meteen om eens wat nieuws te horen of wat te praten en zo zocht men wat gezelligheid.

Bij mijn weten hadden ze twee zoons en een dochter en deze was doofstom, maar anders een wolk van een meid. De zoon Dieks was gemeente-arbeider in Deventer. Johan is in Nieuw Heeten gebleven en ventte toen later met de kruiwagen met kopenschap, maar hij was op het laatst nagenoeg blind. Achter Nieuw Heeten woonde vroeger Gerrit Tone en die was schoenmaker, vroeger zei men schoen en leerzen (laarzen) lapper. Ik weet nog goed dat Grootvader met de laarzen op de rug bungelend, terugkwam van Geerts, waar hij ze weer had opgehaald.

Vroeger deden ze er erg graag een beetje bij stropen. Ze hadden hun kamerad, een dubbelloops jachtgeweer, bij zich in de hook van de heerd hangen, want toen mocht men nog vrij een geweer in huis hebben.

Dan was er nog de Deete, die behalve boer nog wagenmaker was, die had onze vroegere kleedwagen ook nog gemaakt, dat kon hij maar uuterkiek. Als het goed was moest het eikenhout één à twee jaar liggen drogen, zodat de krimp er helemaal uit was. Het moest geen kleppermanswerk, maar goed vakwerk zijn.

Dan was er Jan Hanenbril, beter bekend als Pouwels Janoom, een ongetrouwd eumpie, die maakte manden en schuuties (korfjes). Ik weet nog heel goed dat hij bij ons kwam een mand brengen, en dan praatte hij graag een steutie (poosje) met Grootvader bij het vuur. De tuugmande (grote wasmand) had hij ook nog voor ons gemaakt.

Het twijg voor het mandenvlechten, sneed hij aan het dikke einde, dat is waar ze groeiden, en de boeren wisten dat ook wel maar ze lieten hem geworden. Deze twijg (éénjarig werfhout) werd niet alleen voor het manden maken gebruikt, maar de rietdekkers gebruikten ze ook voor de daken. Ook werd ze gebruikt om vlees en spek aan te hangen in de wiem.

En dan is er ook nog de herberg van heel vroeger, de Ulft. Toen de drankwet van 1881 er nog niet was, mocht iedereen sterke drank verkopen, maar er waren toch maar enkelen die zich hierop toedegen. Harbarge hadden, bij de Vette Henne ook, niet zoals tegenwoordig een café met een tapkast. Men zat gewoon op de grote keuken, de spinde gebruikte men als tapkast. Men heeft mij weleens verteld dat vroeger de jongelui van tijd tot tijd naar de Ulft gingen om te dansen. Dus is het tegenwoordige dansen van de jongelui niets nieuws onder de zon, alleen zouden ze er vroeger op de klumpkes wel niet zulke grote afstanden voor afleggen.

Ook was de Ulft vroeger een pleisterplaats voor marktgangers die van Holten en Markelo naar Zwolle gingen. Vroeger had er hier ook nog iemand gewoond die de naam Siero droeg, maar waar die precies gewoond heeft heb ik nooit gehoord. Verder is er mij niets van bekend, alleen dat hij een eigenaardig taaltje had gebezigd. Op een donkere winteravond waren Grootvader en Siero op het voetpad (fietspaden waren er toen nog niet) tegen elkaar opgelopen, en toen Siero thuis kwam, had hij gezegd: "Vrouw ik ben ook witjes." "Ja Siero hoe dat zo?" "Och daar heeft mij zo'n bl... kereltje, zo bl... bang gemaakt." Op het plaatsje Heilen, woonde vroeger Heilen Willem (Hendrik Willem Scheperboer). Willem had altijd overal geluk mee, en kon en wist alles veel beter dan ieder ander, volgens zijn zeggen dan. Als Willem eens met Grootvader mee wilde, naar de stad dan zei hij: "Kun ie nog een passagier metnemen?" Hij had eens bij een boer, waar hij knecht was, een boom vol peren gekocht, en Willem er mee naar de stad: "Ik verdiende er een lakens pak aan".

Willem ging weleens vissen met de jongens in de Puttiesvenne, en dan zei Willem: "Hendrik, hier jonge, doar he'j der nog ene, den is dood nog weerd." Zo waren er nog vele verhaaltjes over hem, die ik niet allemaal zal vertellen. De zoon van Willem, Hendrik, had later een café aan de Brink in Deventer, en Bé (Berend) was kleermaker

De Achterhoek was vroeger een eenzame streek, waar alleen wat marktbezoekers naar Zwolle, Raalte en Hellendoorn doorreden, en ook de Holter keuneboeren als die naar de markten in Ommen, Raalte en Meppel gingen met de keuntjes. Schooiers zoals men ze vroeger noemde wisten de eenzaam gelegen boerderijen ook wel te vinden. Hieronder waren verschillende die men onder de vaste bezoekers rekende, en die in ruil voor een telder vol middageten, of als nachtsleupers graag de nieuwtjes uit ver afgelegene streken overbrachten. Dan was er nog een wannenlapper (deze kwam uit Glanerbrug), die als hij bij een boer op de deel de wanne oplapte, graag vertelde van zijn streek, en ook van al die plaatsen en nieuwtjes, die hij op zijn zwerftochten te zien of te horen kreeg.

Toch schijnt Nieuw Heeten nog een historie rijk te zijn als weinig anderen, want wat betekent de naam "De Heerlijkheid", vroeger aan de vijfprong van wegen gelegen. Is dit zo maar een naam door een of andere kluizenaar aan zijn home gegeven, of is het bedoeld als aardse heerlijkheid, zoals Mattheüs schreef over de Hemelse Heerlijkheid, wanneer de Zoon des mensen, komt en Zijn Heerlijkheid, dan zal hij plaats nemen op de troon zijner Heerlijkheid (Mattheüs, 25:3).

Een buitengoed noemde men vroeger ook Heerlijkheid.

En wat bedoelde men er mee om de hier dichtbij gelegen boerderij "Het Vagevuur" te noemen. Deed iemand dit uit roekeloze spotternij, en waarom wilde men dan die grote tegenstelling op die manier uitdrukken. Misschien de boerderij telkens afgebrand, en

werd hiermede spottend gezegd, het Vage of eeuwige vuur, wij kunnen hier slechts naar gissen, want sedert die tijd zijn wel enkele eeuwen voorbij gegaan.

Ook is hier dichtbij het plaatsje "Het Heilen", en het heil komt ook meermalen voor in de bijbel, zoals Psalm 85: 10: "Waarlijk zijn heil is nabij die hem vrezen, zodat heerlijkheid in ons land woont."

Heel vroeger waren er, naast enkele grote boerderijen, verscheidene keuterplaatsen en nog enkele hutbewoners op de heide, die ook vaak een zwerversbestaan leidden.

Grote boerderijen waren er oorspronkelijk maar drie, de Grote Bromhaar, waarvan uit dit geslacht later nog een telg op de Heerlijkheid woonde, en de Kleine Bromhaar, die is hier later is afgebouwd. Van de eerste bewoners weten wij niets, later woonden hier de gebroeders Wilgenhof, Gert Jan, Bart, Willem en de ander werd altijd de Schimmel genoemd, wellicht om zijn grijze haren, een sieraad van ouderdom.

Dan was er nog de Bijvanck, wat hoogstwaarschijnlijk imker (bijenvanger) betekent, later is er de nieuwe Bijvanck afgebouwd (Marissink).

En dan het Vagevuur, ook een heel oude boerderij.

Ja, wat was alles veel anders dan tegenwoordig, toen de boeren uit de Achterhoek vrijdags nog met de kleedwagen of de botterkoare naar de stad reden, bij koud weer het paard met de manenkappe om de oren, en naar boerenmode, de pette stief op de kop. Er zou ook al wel een wedijver bestaan, welk paard de beste draver was, waar het meeste voer in zat (dat het vurigste was) en de vrouwen zouden ook wel kijken, wie of het mooiste spoarmendtien had of het mooiste knupdeukie, als men vrijdags naar de markt ging.

Dit naar de stad vaan vrijdags, was van grote betekenis. Men zei altijd, dat als het even anders kon, werd er op vrijdag geen groove of trouwerij gehouden.

Dan is er nog meer aan de kant van Espelo: het erve Haverstreng, welke vroeger in kerkelijke archieven vermeld stond als Klein Haverstreng. Mijn vermoeden is dat dit van het Reusken is afgebouwd, daar een tweede boerderij op een boerenplaats altijd de naam van Klein of Nieuw voor de reeds bestaande boerderij kreeg en ook door de ligging, ze beslaan met hun beiden een aaneengesloten complex, als het ware door elkaar heen. Eén van de eerste bewoners was Wessel de Have, de latere Haverstreng, of ink zoals ze veelal genoemd worden. De tegenwoordige bewoners zijn de familie Herder, die mij zoveel prachtige gegevens heeft gegeven van de historie van hun naaste omgeving.

Hier dichtbij op thans erve Koeland, heeft in heel vroegere eeuwen een klooster gestaan. Bij de ontginning van enige jaren geleden kwamen er nog scherven te voorschijn. Wij vragen ons af hoe lang heeft dit klooster hier gestaan en onder welke omstandigheden is het verdwenen? Is het door barbaarse troepen verwoest, die hier in vroeger eeuwen ook deze streken onveilig maakten? Net zoals dat op menige andere plaatsen gebeurde en vonden hier ook hartverscheurende tonelen plaats? Wij weten niets van dit alles, als alleen het van geslacht op geslacht doorvertelde bestaan van dit klooster. In verband hiermede is ook het hier vlakbij gelegen kerkhof, of in dit geval begraafplaats, ontstaan (een kerkhof lag altijd vlakbij de kerk). Hoogstwaarschijnlijk wel, al heet het in de volksmond, dat hier Kozakken werden begraven. Maar ik denk dat de Kozakken juist deze bestaande begraafplaats uitkozen om hun gesneuvelde kameraden te begraven, en is ook mede hierdoor deze plaats en de naam, het kerkhof, aan de vergetelheid ontrukkt.

Tussen deze dodenakker en het voormalige klooster lag voor enkele tientallen jaren nog een lage moerassige vlakte, altijd de Plender genoemd. Midden in deze vlakte lag een hoogte in de vorm van een ronde akker, omringd door houtgewas. Roeland had hier dan ook een akkerbouwland. Het is wel zeker dat dit ook in verbinding met het Klooster heeft gestaan. Misschien nog van oudere oorsprong en heeft het als een heidense offerplaats van de heel vroegere bewoners van deze streken dienst gedaan. We kunnen dit alleen maar gissen. Door de ontginning van dit gebied is er veel van de historische waarde verloren gegaan, al is er toen wel veel van de overlevering bewaard. Zo ook de begraafplaats, door de duidelijke aanwezigheid van sporen.

Tussen die genoemde Plender en het erve Haverstreng lag in vroeger eeuwen een ruiteweg. Die is later helemaal met hout begroeid en wordt vandaag de dag nog altijd de ruitewal genoemd. Men zich af wat voor tonelen heeft deze streek in vroeger eeuwen wel te zien hebben gegeven, toen misschien deze ruiters zich op weg begaven naar het Klooster. Berust de legende, dat bij de Haverstreng nog een schat in de grond verborgen zit, toch op waarheid, en werd die inderhaast door de beangstigde kloosterlingen verborgen? Is de eeuwenoude boerderij, de Have, (Haverstreng) ook in nauw verband met dit Klooster (Kloosterhave) hoeve? Hier staat waarschijnlijk ook de naam Herder vlakbij uit deze buurt mee in verband. Op Haverstreng was nog lange tijd het overblijfsel van een oven te zien. Zoals ik al eerder schreef moest in die tijd voor iedere oven en vuurstede een zeker bedrag worden betaald. Dicht bij die vroegere begraafplaats stond vroeger nog een eenmansschooltje. Of dit ook in verband stond met dit vroegere Klooster is niet te zeggen, daar ook vooral in latere jaren, personen die iets hadden geleerd wel school hielden. Meester Arends had hier ook nog een kampje bouwland, dat nog altijd Oarends kampje wordt genoemd, en hij was ook nog kleermaker. Dit alles in het bovenstaande heeft nog plaats gehad voordat de vroegere Heren van Almelo hier hun macht uitoefenden, want dit hele gebied, behoorde, evenals Espelo en de Helhuizen, aan de Heren van Almelo. Die hadden op de Hof van Espelo (nu Haarman) hun rentmeester, die de pacht, vroeger in natura, moest innen, en op de goede gang van zaken moest toezien.

Volgens de Heer H. Bouwhuis, die mij nog meer belangrijke gegevens heeft verschaft, was er voordat de ruilverkaveling verleden jaar dit gebied onderhanden nam, tussen het plaatsje Tru (KI. Heerenbrink) en de Ulft, aan die weg de zogenaamde Dingshof. Ik vermoed dat hier in vroeger eeuwen de rechtspraken (gedingen) werden gehouden.

En zo blijkt dan dat de Achterhoek, zoals deze streek vroeger in het algemeen werd genoemd, een ongekend rijke historie bezit.

Toen op de drie en twintigste oktober negentienhonderd drie en twintig de kerk werd ingewijd, werd de naam van de streek Achterhoek veranderd in Nieuw Heeten.

Dit was wel zo ongeveer het ontstaan van Nieuw Heeten.

Als ik dan thans Nieuw Heeten zie, met zijn grote exportslachterij van Hutten, en hoever het Deeten Gait heeft gebracht, ik weet nog dat ik er varkens naar toe bracht en dat ze bij zijn oudershuis in de wagenloods werden gewogen. Toen de kerk zover klaar was, heeft timmerman J. van Ens (nu in Okkenbroek) de haan op de toren geplaatst.

*De hoge toren die daar staat,
wijst ons de weg naar boven,
waar de engelen Gode loven.*

En zo kwam er dan een einde voor de meeste ingezetenen van Nieuw Heeten voor het afleggen van die grote afstanden naar de kerk in Haarle of Heeten, vaak bij donker, te voet of met paard en kar, of kleeuwagen.

Zo was het vroeger eens gebeurd, dat Jans Reusken, van het plaatsje waar later Kogelman woonde, op een avond in het donker terug kwam van Heeten (hij was koorzanger). Koldewee wist dat en wilde hem eens bang maken. Hij kroop in een zak, ging op het vonder over de waterleiding zitten, waar Jans over moest als hij over het kerkpad door het Hemmekesveld op huis aan liep. Jans schrok eerst wel, maar nam toen een paaltje en sloeg dat ding in de leiding. De volgende dag liep Koldewee met een poest aan de kop (buil aan het hoofd) en toen wisten ze ook wie de grap had uitgehaald.

Jan Reusken was de laatste manlijke telg uit het geslacht Reusken. Hij had een dochter Maria Reusken die vroeger in Schalkhaar diende, en later in Haarle is gehuwd.